

ÇAĞDAŞ ETİK DOĞALCILIKTA HUMECU YANSIMALAR

[Humean Reflections in Contemporary Ethical Naturalism]

Aysun AYDIN

Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Felsefe Bölümü
aysunaydin@duzce.edu.tr

ÖZET

Modern Dönemin en önemli filozoflarından biri olan David Hume, hem Deneyci yaklaşımı ve Şüpheciliği hem de etik yaklaşımı ile döneminin radikal ve görüşleri ile sıkça anılan bir düşünür olmuştur. Etik kavramsallaştırmasını deneysel bir zeminde ve duygular üzerine kuran Hume, ahlaki eylemin temel motivasyonunu istek ve onaylama ya da kabul etme olarak tanımlar. Bu bağlamda, istenilmek ve onaylanmak nesneden deneyim aracılığı ile elde edilen olgulardır. Ahlaki iyinin deneyime bağlı bu ifadesi, bize hem ahlaki yükümlülüklerin ve ilkelerin belirlenmesinde duygulara bağlı ve davranışsal zemini verir, hem de ahlaki normatif olmayan ve metafizikten uzak bir zeminde sunar. Hume'un ahlakı ve ahlaki normların oluşumunu kendi deyimiyle kabul edilmiş otoritelerin buyrukları olmaktan çıkaran bu kavramsallaştırması Doğalcı Etik yaklaşımın temelini oluşturur. Ahlaki iyiyi deneyim, istek, duygu ve duygudaşlık çerçevesinde ve insanın bir organizma olarak çevresi ile etkileşimi ve bu etkileşimi sonucunda ortaya çıkan tutum ve davranışlar bütünü olarak ele alan bu yaklaşım, çağdaş felsefede doğalcı görüşler tarafından benimsenmekte ve Hume'cu kavramlar zemininde yeniden yorumlanmaktadır. Hume'un deneysel etik yaklaşımını ileriye taşıyarak ahlaki eylemi insanın evrimsel biyolojik bir varlık olarak doğa ile etkileşimi temelinde sunan Doğalcı yaklaşımlar, çağdaş etik problemlere farklı bir bakış açısı sunmaktadırlar. Bu

bağlamda, bu çalışmanın amacı çağdaş doğalcılıkta Hume'cu yorumları ve yansımaları deneyim, duygudaşlık ve deneysel etik kavramları çerçevesinde ele almak ve değerlendirmektir.

Anahtar Sözcükler: David Hume, deneysel etik, etik doğalcılık, deneyim, duygudaşlık.

ABSTRACT

David Hume, one of the most important philosophers of the Modern Period, is a radical and constantly referred thinker in this period due to his Empiricism and Skepticism and also his ethical view. Hume, who constitutes his ethical conception on an empirical ground and on the sentiments, defines main motivations of the moral action as desire, approval and acceptance. In this regard, being desired and being approved are the facts that are acquired from the object by the way of experience. This expression of moral good, which depends on experience, gives us both the behavioral and sentimental ground in the determination of moral responsibilities and principles and also presents us morality in a ground that is non-normative and away from metaphysics. This conception of Hume, which gets off the morality and the constitution of moral norms being the commands of accepted authorities, underlies the Naturalist Ethical view. This view, which deals the moral good as part of experience, desire, sentiment and sympathy and as an interaction of human being and her environment and also as a whole of attitudes and behaviors that arise as a result of this interaction, is adopted by naturalistic view of contemporary philosophy and re-interpreted on the ground of Humean concepts. Naturalistic views, which presents moral action on the ground of the interaction of human being, as an evolutionary biological being, and nature by acting on Hume's empirical ethical view, represent a different point of view to the contemporary ethical problems. In this respect, the aim of this study is to analyze and evaluate Humean reflections in contemporary naturalism within the frame of the concepts of experience, experimental ethics and sympathy.

Keywords: David Hume, experimental ethics, ethical naturalism, experience, sympathy.

Giriş

Modern Dönemin önemli temsilcilerinden biri olan David Hume'un insan ve doğa ilişkisini açıklayan epistemolojik ve ontolojik kavramsallaştırmasının yanı sıra, doğalcı kavramlar ve duygu, güdü ve duygudaşlık temelinde sunduğu ahlak anlayışı da felsefesinde önemli bir yer tutar. Öte yandan, Hume'un duygu temelinde kurduğu ahlaki yaklaşımının yanı sıra, "olan-olmalı problemi" (*is-ought problem*) olarak bilinen ve ahlaki normların oluşumunda olgu ve değer arasındaki ayrım dikkat çeken Hume'cu Yanılgı da, felsefe tarihi boyunca önemli tartışmalardan biri olmuş ve Hume sonrası ahlak kuramları üzerinde etkili olmuştur. Bu etki, çağdaş etik tartışmalarda da devam etmiştir ve özellikle bazı çağdaş etik doğalcı yaklaşımlar bu problemi aşmaya çalışarak Hume'a bir geri dönüşü ya da Hume'cu bir tavrı temsil etmektedir.

Doğalcı yaklaşımlar arasında bir yanda, özellikle bilimsel gelişmelerle, etik ve ontolojik açıdan bilimsel indirgemeci bir tavır dikkat çekerken, diğer yanda Hume'un metafizik ve etik şüpheciliğini yeni bir insan-doğa ilişkisi tanımlayarak doğalcılığa yaklaştıran ve Hume etiğini etik doğalcılık temelinde yorumlayan yaklaşımlar söz konusudur. Bu yoruma göre, doğalcılık insanın ahlaki eylemlerini ve ahlaki normların oluşumunu normatif etik bir zemin yerine, deneysel etik bir bakış açısı ile ele almakta ve ahlaki insan doğasının kendisi ve insanın doğanın bir parçası olarak doğa ile deneyimi temelinde açıklamaktadır. Bu bağlamda, ahlaki eylemin dışsal nedenlerinden çok nasıl şekillendiği ve nasıl tanımlanabileceği üzerinde duran bu yaklaşım, Hume'un da dile getirdiği gibi, değişmez bir ontolojik otorite kabulüne dayanan indirgemeci bir temelden kaçınmaktadır. Bu bakış açısı, Hume'un etik yaklaşımını hem normatif etik yerine deneysel etik zemini benimseyen yani deneysel yöntem öneren metodolojik natüralizm (metodolojik doğalcılık) ile hem de insanın doğa ile ilişkisini biyolojik indirgemeci olmayan bir etkileşimsel deneyim alanı olarak tanımlayan ontolojik natüralizmi (ontolojik doğalcılık) ile desteklemektedir.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Hume'un etik doğalcılığının ve kavramsal çerçevesinin çağdaş etik doğalcılıktaki yeri ve etkisini göstermek ve ortaya çıkan etik tartışmalar bağlamında Hume'un çağdaş okumalarını değerlendirmektedir. Bu amaçla, öncelikle Hume'un ahlak felsefesinin temel kavramsal çerçevesi sunulacak, daha sonra Hume'un doğalcı yaklaşımı ile çağdaş etik doğalcı yaklaşım deneyim, duygudaşlık ve deneysel etik kavramları bağlamında birlikte değerlendirilecektir.

Hume Etiğinin Temel Kavramları

Hume'un ahlak teorisinin rasyonalizmin sunduğu akılcı etiğın ve aynı zamanda teolojik yaklaşımla dini otoritenin sunduğu belirlenmiş ve kuralcı ahlak anlayışına bir karşı çıkışı temsil ettiğini söylemek yanlış olmaz. Modern Dönem öncesinde dini otoritenin ahlaki davranışı ve iyinin tanımlanmasını belirleyen bir reçete sunduğunu düşünen Hume, filozofların özellikle Modern dönemde Descartes ve Locke'un görüşlerini dini otoriteyi terk ettikten sonra yeni bir otoriteye sarılmak olarak yorumlar. Hume'un karşı çıktığı bu yeni otorite akıldır. Hume için tıpkı epistemolojik doğrunun tanımlanmasında olduğu gibi, ahlaki doğru ve yanlışın belirlenmesinde ve ahlaki yükümlülüklerin dayatılmasında da akla uygun ve değişmez bir ölçütten bahsedilemez. Hume'a göre, akıl ispata dayanan olgular ve bunlar arasındaki ilişkiler üzerine çıkarım yapıp yargıda bulunabilir ancak ahlaki yargılar bir öncüle bağlı ilişkiler sonucu çıkarımsal yargılar değildir. Ahlaki iyi doğal güzellikle kıyaslanabilir ancak bu yargının konusu değildir. Bu nedenle, insanın eylemlerinin nihai amacı akıl tarafından hesaplanan ve zihin yetilerine bağlı olan bir şey değil, insanın duygu (*sentiment*) ve duygulanımlarına (*affection*) bağlı olarak ortaya çıkan bir şeydir (Jones, 1969, s. 338).

İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme (A Treatise of Human Nature - 1789) adlı eserinde akılcı etiğe bu karşı çıkışını sunan Hume'un amacı, tüm türlerde var olduğunu dile getirdiği doğal içsel hislerin (*internal feelings*) duygular ve istekler olarak akıl karşısındaki önceliğidir. Kuşkusuz Hume, ahlaki eylemde insanın düşüncesiz hislere bağlı olan otomatik duygu ya da güdülerle hareket ettiğini iddia etmez. Burada akıl ve duygular arasındaki önceliği belirtmek ister. Hume için ahlaki eylemi belirleyen akıl değil, insanı eyleme sevk eden tutkulardır. Hume'un "akıl yalnızca tutkuların kölesidir ve kölesi olmalıdır ve asla tutkulara hizmet ve itaat etmekten başka herhangi bir görev üstlenmiş gibi davranamaz" (Hume, 2000, s. 178) şeklindeki ünlü sözü, ahlaki eylemin belirlenmesinde aklın duygulara bağlı olarak, başka bir deyişle duygularla uyumlu ve birlikte çalıştığını ifade eder.

Hume için ahlaki yargılar akılla kavranamaz, bu yargılara ancak duygular yolu ile ulaşılabilir. Ahlaki iyi ve kötü, haz ve acı, hoş gitme ve hoş gitmeme temelinde belirlenen, olgulardan çok tutku ve isteklere karşılık gelen, bu nedenle de yargıya dayalı kavrayıştan çok hissedilen durumlardır. Bunu "ahlak yargılanmaktan çok duyumsanır" (Hume, 2000, s.302) şeklinde ifade eden Hume için ahlaki

iyi ya da erdemler bu duyumsama sonucu insanda oluşan duygu ya da histir ve insanı haz vermek anlamında doyuma ulaştırır. Bu bağlamda Hume etiğinin temel kavramları; ahlaki duygular (*moral sentiment*), tutku (*passion*), istek (*desire*), haz (*pleasure*) ve duygudaşlık (*sympathy*) kavramlarıdır. Hume için “ahlak insan doğasında temellenir” (Norton, 1993, s. 158). Duygular temelindeki ahlaki eylemin ortaya çıkışının ahlaki doğrular olarak onaylanmasının ya da reddedilmesinin yolu da deneyim ve alışkanlıktır.

Dolayısıyla Hume etiğinin kavramsal çerçevesi bizi insanın duyguları, öz çıkarı, kendini sevmesi, haz ve acıları temelinde şekillenen yaşam pratiklerinin sonucu olarak onaylama ve reddetme şeklindeki ahlaki eylem ya da yargı kabulüne götürür (Norton, 1993, s. 155). Bu noktada Hume için, ahlaki iyiyi tanımlayan ya da belirleyen ortaya çıkan duygu, beğeni ve hazzın bizzat kendisidir. Buna karşın ahlaki kötü ya da erdemsizlikler hoşla gitmeme, onaylamama ve karaktere dair haz duygusu uyandırmama şeklinde karşılık bulur. Hume bunu şu şekilde ifade eder: “Erdem duygusuna sahip olmak, bir karakterin düşünülmesinden doyum almaktan başka bir şey değildir, Duygunun kendisi övgümüzü ve hayranlığımızı meydana getirir. Buradan daha ileriye gitmez ve doyumun nedenlerini araştırmayız” (Hume, 2000, s. 303). Bu söylemiyle Hume, ahlakın duygular dışında ya da rasyonel varlığın eylemlerinin ötesinde dışsal ilişkilerde aranmasına, yani duyguların ötesinde bir nedensel açıklamaya karşı çıkışını yineler.

Hume değeri ya da değer vermeyi fayda, hoşla giden duygu ya da haz temelinde açıklar. Erdemler ile estetik değerler ve beğeniler gibi ahlaki olmayan iyiler arasındaki ayrım sadece bu duygular arasındaki nitelik farklılıklarıdır. Ahlaki iyilik ya da erdemler diğer tür iyiliklerden sahip olduğu iki nitelik bakımından ayrılır: “ (1) karakterin ya da güdünün değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan bir hazdır ve (2) tarafsız (objektif) onaylamadır” (Jones, 1969, s. 342). Hume için, genel olarak kabul edilen erdemlerin bir kaynağı ya da bu erdemlere sahip olmanın bir amacı yoktur. Erdemler, sahip olunması gereken ahlaki nitelikler olarak sunulur, ancak bu erdemlerin insanın yaşamını daha değerli, faydalı ya da insan yaşamını daha güçlü kıldığına dair bir delil yoktur, sadece ortaya çıkardığı haz önemlidir. Bu nedenle, Hume insanın eylemleri arasına erdemlere tekabül ettiği için ahlaki olarak doğru kabul edilen davranış ve tutumları sadece genellemeler olarak kabul eder. Hume için erdemlerin doğru ya da ahlaki olarak iyi kabul edilmesinin koşulu bu erdeme sahip olan kişi ya da kişileri haz bakımından doyuma ulaştırması ve onlar için faydalı ya da kabul edilebilir (uzlaşımsal) olmasıdır. Erdemlerin genelleme olması yarar ve uzlaşımın sonucudur (Jones, 1969, s.

341). Bu anlamda, ahlaki iyiliğin ve fayda duygusunu bireyler arası genellenebilir yani evrensel yanına dikkat çeken Hume, bu iki temelde oluşturulan uzlaşımın öznel olmaktan çok objektif olacağını da düşünür. Bireyler onaylanan erdemleri fayda ve uzlaşım zemininde kurdukları sürece, erdemlerin genel ve herkes için kabul edilebilir olmasından söz edilebilir.

Bunun yanı sıra Hume, doğal ve yapay erdemler arasında ayrım yapar. Doğal erdemler doğrudan doğruya insan doğasından kaynaklanan eğilimler olarak kabul edilirken, yapay erdemler insan doğasında olmayan ve zaman içinde başkaları ve çevre ile etkileşim sonucu ortaya çıkan erdemlerdir (Norton, 1993, ss. 164-165). Erdemler açısından baktığımızda, Hume'un burada da ahlaki eylemin nedenlerinin ve temellerinin insan doğasından başka bir yerde açıklanamayacağı problemine odaklandığını görmekteyiz. Bu anlamda, erdemlerin ahlaki bir nitelik taşımayacağı yani bir buyruk ya da norm olamayacağına dair bu iddiası, düşünürün otoriteler tarafından sunulan dışsal-nedensel ilkelere karşı çıkışını temsil etmektedir.

Hume bu kavramsal zemin ile normatif bir etik sunmaz ve tam da normatif etik karşısında insanın ahlaki davranışının davranış olarak nedenlerini açıklamak ister. Bu bağlamda ahlaki iyinin ölçütü davranış, tutum ve deneyimdir. Hume'un "olan-olmalı problemi" (*is-ought problem*) olarak bilinen ünlü argümanı düşünürün bu yaklaşımı çerçevesinde ele alınmalıdır, çünkü Hume'un temel iddiası sadece ahlak alanı ile olgu alanı arasındaki ayrımı göstermek değil, ahlaki yargı ve normların nedensel ilişkilerle temellendirilmesi varsayımına ilişkin bir iddiadır. Bu bağlamda, Hume'un bu problemi dile getirerek daha önce söz edildiği gibi akılcı ve teolojik etik yaklaşımların ahlaki yargılara dair çıkarımsal bakış açısına karşı çıkışını yinelediği söylenebilir.

İlk defa G. E. Moore'un *Principia Ethica* (1965) adlı eserinde "doğalcı yanılgı" (*naturalistic fallacy*) olarak dile getirdiği ve olgu ve değer arasındaki ayrımı ifade eden kavramsallaştırması, Hume tarafından olgusal önermelerden ahlaki önermelerin çıkarılması problemi olarak sunulmuştur. Ahlaki yargıları olgulara dayanan çıkarımsal kavrayış temelinde kabul eden yaklaşımlara karşı Hume, olgu ve değer arasındaki ayrımı (*fact-value distinction*) ve olgulara dayanan çıkarımsal ilişkiyi mantıksal bir problem olarak göstermektedir. Hume'un olgu ve değer arasındaki bu ayrımı dile getirişi, genel olarak düşünürün mantıksal çıkarım hatasına gönderme yapması ve ahlaki yargıların olgulara dayanarak temellendirilmesinin olanaksızlığını dile getirmesi olarak yorumlanır. Diğer taraftan A. C. MacIntyre gibi düşünürler, Hume'un dikkat çekmek istediği noktanın ahlaki yargıların mahiyeti ve nasıl ortaya çıktığının araştırılması olduğunu dile getirirler.

Hume iki farklı ilişkiyi temsil eden “olan ve olmalı” yüklem bağları arasındaki çıkarımsal ilişkinin gösterilmesinin zorunluluğunu ve açıklanmasının zorluğunu ifade ettiği ünlü paragrafını okuyucuyu bu konuda hassasiyete davet ederek şöyle bitirir: “şuna inanıyorum ki, bu hassasiyetin gösterilmesi tüm sıradan ahlak sistemlerini yıkabilir ve erdemsizlik ile erdem arasındaki ayrımın ne nesnel arasındaki ilişkilerde bulunduğunu ne de akıl tarafından algılandığını bize gösterir” (Hume, 2000, 302). MacIntyre, Hume’un bu söyleminin amacını olgulardan yeni ilişkileri temsil eden değer ifadelerine geçişin açıklanması olduğunu ifade eder ve Hume’un çabasının sadece mantıksal çıkarım tespiti olarak görülmemesi gerektiğini dile getirir. (MacIntyre, 1969, s. 44). Buna göre, Hume normatif ahlak anlayışının ahlaki iyinin temellerine dair varsayımsal ölçütlerinin ahlakın ne olduğunu açıklamak konusundaki yetersizliğine dikkat çekerek, kendi savunduğu şekliyle ahlakın deneyimsel ve alışkanlıksal yanına, bir nevi temellendirilemez ya da indirgenemez tarafına vurgu yapmaktadır.

Hume ahlakın temeli olarak her türden doğal ve doğaüstü kabulü reddeder ancak bu reddediş, doğrudan öz çıkara dayanan bir öznelcilik ya da etik görecelilik ve etik şüphecilik olarak yorumlanmamalıdır. Kuşkusuz, ilerleyen bölümde bahsedeceğimiz gibi, Hume etiğini öznelcilik, görecelilik ya da şüphecilik olarak yorumlamak mümkündür. Ancak, Hume’un ahlaki erdemlerin onaylama ve reddedişlerin koşullarından biri olarak ötekini ve toplumsal faydayı göstermesi, aynı zamanda fayda duygusu ve duygudaşlık kavramları temelinde bir ötekinin varlığına ilgi gösteren duyguları ahlaki davranışa temel olarak alması ahlakın varlığını tam anlamıyla reddetmediğinin göstergesi olarak yorumlanır. Ahlaki davranışın bu temeli insan doğası kabulünde yatar ve ahlaki duygular insan doğasının değişmez tarafını temsil eder.

Şu halde, Hume’un etik yaklaşımının doğalcı bir okuması nasıl olanaklıdır? Bu sorunun yanıtı Hume’un ahlakın temelinde insan doğasını koymuş olmasında ve ahlaki deneysel bir zeminde yani hisseden bir varlık olarak insanın deneyiminde sunmuş olmasında aranmalıdır. Bu bakış açısı bir taraftan Hume’un ahlaki şüpheciliğini yansıttığı normatif alandan bir uzaklaşma, diğer taraftan da Hume’un olgu-değer ayrımı temelinde kaçındığı indirgemeci yaklaşımdan bir uzaklaşma sağlayacaktır. Kuşkusuz, doğalcı etik yaklaşımlar genel olarak biyolojik indirgemecilik suçlamasıyla karşı karşıya kalmaktadırlar, ancak özellikle Amerikan natüralist geleneğinin sunduğu farklı doğa ve deneyim kavramsallaştırmaları ile bir Hume’cu doğalcı etik okuması olanaklıdır.

Hume ve Çağdaş Etik Doğalcılık

En genel tanımıyla natüralizm ya da doğalcılık “doğüstü nedenlere başvurmadan doğal olayları açıklamak için deneysel bilimlere uygulanabilir bir yöntem ve ahlaki değerleri teolojik zeminde değil insanın deneyiminde arayan” (Shook&Kurtz, 2009, s.7) bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Felsefe tarihi boyunca deneycilik, akılcılık, faydacılık, mantıkçı pozitivism ve analitik felsefe gelenekleri içinde etkisi olan natüralist yaklaşım, bu yanıyla yöntemsel bir tavır olarak kabul edilir. Metodolojik doğalcılık olarak kabul edilen bu birinci biçimi, felsefede deneysel ve bilimsel yöntemi temsil eder. Natüralizmin ikinci biçimi ontolojik natüralizmdir ve materyalist geleneğin erken döneminin etkisiyle yalnızca doğa dünyasının gerçeklik olarak kabul edilmesini, aşkın, tinsel ya da doğüstü bir varlık alanının reddedilmesini temsil eder. Ontolojik natüralizm yalnızca bilimsel maddi gerçekliği değil, sosyal ve kültürel fenomenleri ve sosyal kurumları da içine alan bir metafizik sunar. Natüralizmin üçüncü biçimi ise, ahlaki değerlerin insanın deneyiminden bağımsız bir statüsü olup olmadığını sorgulayan ve ahlaki ilkelerin insan deneyimine göreceli olan yanından, öznelcilikten ve teolojik temellerden kaçınarak ortak ilkeler ve değerler geliştirilebileceğini iddia eden etik natüralizmdir (Shook&Kurtz, 2009, ss. 9-10).

Çalışmamızın amacı gereği, Hume’un çağdaş etik doğalcılıktaki yansımaları üç temel Hume’cu nosyon bağlamında sunmak olanaklıdır. Bu nosyonlar elbette doğalcı yaklaşımlar arasında da bir ayrımı gözetmeyi gerektirir. Bu nosyonlardan birincisi, Amerikan natüralizminin ve hatta çağdaş pragmatik fenomenolojik yaklaşımın sunduğu deneyim kavramsallaştırmasıdır. Hume’un ahlakın temeli olarak insan doğasına odaklanan ve insanı dürtü ve duygularıyla hisseden bir organizma olarak sunan yaklaşımı bu türden alışkanlıksal bir deneyim kavramsallaştırmasını karşılamaktadır. İkinci olarak, Hume’cu insan doğası temelindeki ahlak anlayışı, doğalcı etiğe bir temel olarak insanın doğal yanını alırken; normatif indirgemecilikten kaçınan, doğada normların karşılığı olan olgular aramak yerine ahlaki eylemin kendisini ahlaki doğal duyguda arayan bir yaklaşımdır. Bu tutum, daha önce belirtildiği gibi deneysel etik yaklaşım olmak bakımından yöntemsel doğalcılığın temel kabulünü karşılar. Bu tutum aynı zamanda, insan doğasını temel alan doğalcı yaklaşımların bilimsel indirgemeci olmayan ve insanın doğal kabul edilen davranış ve duygularını bir çıkarımsal kesinlik yerine eğilim olarak tanımlayan tarafı ile uyumludur. Son olarak, Hume’cu duygudaşlık kavramı, toplumsal faydayı ve biraradılığı, ahlakın gereği olarak ötekine duyulan ilgiyi ifade eden

doğal bir eğilim olarak, doğalcı yaklaşımın evrimsel tarafını ve Darwinci duygudaşlık kavramını karşılar.

Martin Jay, *Deneyim Şarkıları* (2012) adlı eserinde Hume'cu deneyim kavramını "kuşkuculuk ile doğalcılık arasında" başlığı ile sunar. Bu tanımın nedeni, Jay'a göre Hume'un kalıcı bir benlik nosyonu sunmaması ve deneyimi bir öğrenme birikimi olarak ifade etmesidir. Döneminin diğer deneyci düşünürlerinden farklı olarak Hume, deneyimde belleğin yerini ve deneyimin zamansallığını öne çıkararak, tekrar eden pratikleri, alışkanlıkları ve "uzlaşımaya dayalı kültürel koşullanmaları" (s.92) içeren bir deneyim alanı sunar. Bu deneyim kavramsallaştırması, dış dünyaya bakıp temelsiz inançlar oluşturan etkin bir özne tanımından çok, geçmişteki bağlaşımları deneyim yoluyla öğrenip alışkanlıklara dayalı ilkeler ve eğilimler oluşturan edilgin bir özne, yani Jay'ın deyimiyle kalıcı bir benlik olmayan özne sunmaktadır. Bu deneyim kavramsallaştırması, Hume'un tutkular ve duygular temelinde kurduğu etik yaklaşımı için de geçerlidir. Hume'un deneyci yaklaşımı ile paralel olarak duyusal algının dolaylılığı gibi, ahlaki eylemin temeli olan duyguların ortaya çıkışı da dolaylıdır. Bu dolaylılığı imgelem olarak sunan Hume, imgelemi düşünümsel olmayan bir yeti olarak tanımlar (s.92).

Daha önce sözüne edildiği gibi, Hume'un duygular temelinde açıkladığı ahlaki kavrayış, düşünümsel olmayan, dolaylı olarak kavranan ve hissedilen bir şey olarak pragmatik natüralizmin, özellikle de John Dewey'nin "dolaylılık prensibi" (Eames, 1977) ile paralellik gösterir. Natüralizmin dolaylılık prensibi tam da Hume'cu insan doğası nosyonuna odaklanarak, insanın doğa ile ilişkisini hissetme, sahip olma, katlanma, maruz kalma şeklinde açıklayan ve insanın güdüsel yanını aracısız bir deneyim çerçevesinde sunan bir prensiptir. Dolayısıyla, Hume'cu güdü ve duygu temelinde hissetme olarak ahlaki kavrayış da bu türden düşünüm öncesi bir kavrayıştır. Hume'un deneyci epistemolojisinde kendi ifadesi ile doğrudan karşılaşmadığımız, hatta bir bakıma modern dönemin özne-nesne düalizmini devam ettiren görüşü; ahlak alanında ahlakı yargıya varmaktan çok duyumsamak olarak ifade ettiği deneyci perspektifi ile özne-nesne düalizmini ortadan kaldıran doğalcı bir deneyim kavramsallaştırmasına dönüşür. Bu açıdan Hume etiğinde deneyimin dolaylılığı kavramsallaştırması ve düşünürün bu kavram bağlamında yorumlanması önemlidir.

Ahlaki eylemin duygular ve güdüler aracılığı ile dolaylı olarak kavranışı ya da hissedilişini ifade eden bu deneyim kavramsallaştırması, bizi Hume'un da vurgu yaptığı gibi, ahlaki normlara ya da ahlaki "-meli, -malı" önermelerine bir öncül arayışından çok deneysel etik doğalcı yaklaşıma götürür. Bu

deneyimsel bakış açısı ahlaki eylemi davranış, eğilim, alışkanlık gibi canlılığa ait yaşam pratikleri olarak görür ve bu eylemlerin sergilenmesinin sürekliliğini haz, hoş gitme ve onaylama kavramları çerçevesinde açıklar. Bu noktada, insan doğası etik doğalcılık için temeldir ve biyolojik ya da başka türden doğal, olgusal bir nedensel açıklamaya gerek yoktur. Kuşkusuz, doğalcı yaklaşımlarda bilimsel indirgemeci görüşler arasında, Sosyobiyolojik yaklaşım gibi, ahlaki normların biyolojik olgular temelinde gösterilebileceğini iddia eden ve başlangıçta Hume'un karşı çıktığı akıl ve teoloji otoritelerinin yerine biyolojik ya da genetik olguları koymaya çalışan görüşler vardır, ancak bu görüşlerin son dönemde yaygın olarak kabul edildiği söylenemez. Genel olarak çağdaş etik doğalcılıkta “olgu-değer” ayrımı probleminde götüren indirgemecilikten kaçınıldığını ve Hume'cu deneysel etik yaklaşımın benimsediğini söylemek yanlış olmaz.

Bu bağlamda Robert Audi, Hume'un akli duyguların kölesi olarak tanımlayan yaklaşımının, hem pratik hem de teorik akıl için araçsal bir bakış açısı ile bir bakıma eylem ve norm ayrımını ortadan kaldırdığını ifade eder. Audi, Hume'un insan doğasına ve eyleme dayanan doğalcı yaklaşımını, insanın eylem kapasitesini belirleyen pratik aklın doğallaştırılması ve bilme kapasitesini belirleyen teorik aklın duygu ve istekler karşısında araçsallaşması olarak tanımlar. Hume'un pratik akıl için sunduğu bu bakış açısını çağdaş doğalcı pozisyonda en kabul edilebilir araçsalcı (*instrumentalism*) yaklaşım olarak sunan Audi, bu yaklaşımla normatif etiğin insan doğası temelinde duygu ve isteklerin otoritesinde ya da öncülüğünde bir akla bağlı olduğunu, duygu ve isteklerden bağımsız olamayacağını ifade eder (Audi, 2002, s. 236).

Hume'un doğal ve yapay erdemler arasında yapmış olduğu ayırım ve doğal erdemlerin deneyimlenerek eyleme dönüştürülmesinin arkasındaki motivasyonu “insanların doğal erdemleri sergilemeye yönelik ilksel ya da ilkel niyetlere sahip varlıklar” (Guttenplan, 1983, s. 315) olması şeklinde sunması doğalcı ve normlardan bağımsız etik yaklaşımının diğer bir ögesidir. Örneğin çocuk bakımı ya da ihtiyacı olana yardım etmek gibi öteki merkezli ve duygudaşlık temelli erdemler, hem Hume'un daha önce sözüne ettiğimiz deneyime dayalı, normlardan bağımsız ve düşünüm öncesi bakış açısını temsil etmekte, hem de canlıların öteki merkezli eğilimlerini ifade eden Darwinci duygudaşlık nosyonu ile uygunluk göstermektedir. Aynı zamanda, doğal erdemler ve doğal erdemlerin insanın doğasına ait olanı temsil etmesi, Hume etiğini öznelcilikten uzaklaştırıp erdemlerin nesnel ve insanın gelişimine ait bir özellik olarak yorumlanmasını sağlamaktadır. Doğal

erdemlere göre şekillenen davranışlar, insanın belli bir doğal istek ve hazza yönelerek eylemde bulunduğu ve tüm türün gelişimine ait olan eylemlerdir (Guttenplan, 1983, ss. 316-318).

Öte yandan, çağdaş pratik etik tartışmalarda önemli bir problem olan, hayvanların ahlaki statüsü olup olmadığı problemine de Hume'cu bakış olanaklıdır. Etik doğalcılığın evrimsel kabulü, Darwinci özgecilik nosyonu temelinde ahlaki hayvanların davranışlarını da kapsayan öteki merkezli davranış eğilimi ya da içgüdüleri olarak açıklar. Benzer şekilde, sözüne edildiği gibi, Hume'un duygudaşlık nosyonu ve ahlaki duygu ve güdü temelinde ele alışı etik doğalcılığın bu kabulü ile uygunluk gösterir. Bu noktada Julia Driver (2012), Hume'un Darwinci hayvan aklı düşüncesini öncelediğini, Hume'un insan merkezci yaklaşımlara karşı olarak insan ve hayvan arasındaki benzerliğe vurgu yaptığını ve asıl ilgisinin hayvanların ahlaki statüsü ve hayvan aklı olduğunu iddia eder. Driver, insanı diğer canlılardan üstün ve istisnai bir varlık olarak gören yaklaşımlara karşı, Hume'un insan ve hayvan davranış ve psikolojisi arasında benzerlik kuran ve hayvanların duyguları temelinde ahlaki statü atfeden bir etik doğalcılığı savunduğunu göstermeye çalışır.¹

Kısaca söylemek gerekirse, insan doğası, deneyim ve duygudaşlık nosyonları çerçevesinde çağdaş etik doğalcılıkta Hume'un hem kavramsal izlerini hem de yeniden yorumlanan doğalcı kabullerini bulmak olanaklıdır. Hume'un yeniden okunması ile indirgemeci ve normatif olmayan bir etik doğalcılık, deneyim kavramı etrafında şekillenen yeni felsefi etik yaklaşımlar arasında önemli bir yere sahip olacak ve aynı zamanda çağdaş etik problemlere insan merkezci olmayan yanıtlar aramak bakımından etkili olacaktır.

Sonuç

Felsefi Doğalcı görüşleri tek bir çatı altında toplamak ve kabullerini felsefe disiplinin epistemoloji, ontoloji ve değer alanları için sistemli bir felsefi görüş olarak göstermek mümkün değildir. Daha ziyade, çıkış noktası olarak deneysel bir yöntem önerisini ve doğaüstü kabullerin reddini temel alan farklı doğalcı pozisyonlar söz konusudur. Bu bağlamda, Çağdaş doğalcı yaklaşımlar, felsefe tarihinin farklı dönemlerinde karşılaştığımız farklı doğalcı düşünürleri ya da temel görüşlerini dayanak

¹ Amerikan Natüralist geleneğin önemli temsilcilerinden biri olan George Santayana da "*Kuşkuculuk ve Hayvan İnancı*" (1923) adlı eserinde insanın doğa ile ilişkisini "hayvan inancı" kavramı ile benzer bir temelde açıklar. Bu kavramında Santayana Hume'a doğrudan referans vermese de, Driver'ın sunduğu Hume'cu kavramsallaştırmayı Santayana'nın doğalcılığında da bulmak mümkündür.

noktası olarak alıp yeni yorumlarla bu alana katkı sağlamaktadırlar. David Hume da görüşlerinin felsefe tarihindeki sarsılmaz yeri ve etkisi bakımından yeniden yorumlanmayı hak eden düşünürlerden biridir. Çağdaş etik doğalcılıkta Hume'un yeri, ahlaki eylemin ölçütünü ve ahlaki iyinin yani erdemlerin dayanağını insan doğasında temellendirmesi bakımından önemlidir. Hume'un etik doğalcılığının izleri hem kavramsal yansımalarıyla hem de temel kabulleri ile devam etmekte ve yeniden yorumlanmaktadır. Bu yeniden yorumlamada Hume'cu ontolojik ayrımların ortadan kalktığı görülse de, etik yaklaşım açısından insanın deneyimine, eylemine, duygu ve isteklerine dayanan ahlaki iyi kavramsallaştırması sürdürülmektedir. Bu kavramsallaştırma, hem çağdaş yaklaşımların Modern dönem sonrası insanın deneyimine dışsal olarak varsayılan otoritelerden bağımsız ahlak anlayışını, hem evrimsel biyolojinin insanın ahlaki davranışlarının gelişimine dair psikolojik ve sosyal açıklamalarını, hem de insanın doğa içinde bir organizma olarak etkileşimsel bulunuşunu indirgemeci olmayan bir tutumla temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

Audi, R. (2002). Prospects for a naturalization of practical reason: Humean instrumentalism and the normative authority of desire, *International Journal of Philosophical Studies* Vol.10(3), 235–263.

Driver, J. (2012). A Humean account of the status and character of animals, *The Oxford Handbook of Animal Ethics*, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780195371963.013.0006

Eames, M. S. (1977). *Pragmatic Naturalism*, Carbondale&Edwardsville: Southern Illinois University Press.

Guttenplan, S. D. (1983). “Hume and contemporary ethical naturalism”, *Contemporary Perspectives on the History of Philosophy, Midwest Studies in Philosophy, Vol.8*, 309-320.

Hume, D. (2000). *A Treatise of Human Nature*, Oxford: Oxford University Press.

Jay, M. (2012). *Deneyim Şarkıları – Evrensel Bir Tema Üzerine Modern Çeşitlemeler*, (çev. Barış Engin Aksoy), İstanbul: Metis.

Jones, W. T. (1969). *A History of Western Philosophy – Hobbes to Hume*, New York: Harcourt Brace Jovanovich.

MacIntyre, A. C. (1969). Hume on “is” and “ought”, *The Is-Ought Question*, London: MacMillian.

Norton, D. F. (1993). Hume, human nature, and the foundations of morality, *The Cambridge Companion to Hume*, Cambridge: Cambridge University Press.

Shook, J. R., Kurtz P. (2009). *The Future of Naturalism*, New York: Humanity Books.